

'De Nieuwe Mens'

'Zo is dan wie in Christus is een nieuwe schepping; het oude is voorbijgegaan, zie, het nieuwe is gekomen' 2 Cor. 5, 17

Londen, 27 april 2003

Heeft de Oude Mens zijn tijd niet zo langzamerhand gehad?

Schemert niet aan de horizon een Nieuwe Mens, totaal anders dan de geschiedenis tot nog toe heeft gekend? We zouden het geloven, niet op grond van de apostel Paulus (2 Cor. 5, 17: 'Zo is dan wie in Christus is een nieuwe schepping; het oude is voorbijgegaan, zie, het nieuwe is gekomen) maar op grond van de ontwikkelingen in de wetenschap en de technologie. Het zit in de genen, hebben we ontdekt. En er wordt nu genetisch zo gesleuteld aan de mens, dat hij onherkenbaar dreigt te veranderen. Hij wordt 'onherstelbaar verbeterd' om met Gerrit Komrij te spreken.

Hoe moeten we daar over denken? We stellen de vraag in de kerk, bij een geopende bijbel. Sommige gelovigen hebben direct hun antwoord klaar. De 21^e eeuwse mens speelt voor God, gaat op de stoel van de Schepper zitten; als we zo doorgaan dreigt de Apocalyps. We moeten ons met hand en tand tegen de biotechnologie verzetten? Anderen zijn voorzichtiger. Als de techniek het mogelijk maakt om lijden te verminderen, ziekten uit te bannen – dan is het onze (christen)plicht om daaraan mee te werken. Anderen zijn nog veel positiever en enthousiaster. Wat wij meemaken is de vervulling van de vervulling van een Oude Belofte, een diep Verlangen. De Nieuwe Mens waar de apostel over sprak, de laatste Adam, wordt langzamerhand werkelijkheid, niet zoals we eeuwenlang gedacht hebben door een ingrijpen vanuit de hemel, maar door een gestage ontwikkeling in de menselijke geschiedenis zelf. De Geest van God is aan het werk in de biotechnologie. In het laboratorium wordt heilsgeschiedenis geschreven.

Hoe daarover nu te denken?

De oude mens, hij lijkt zichzelf met behulp van de techniek af te schaffen. Een gevoel van huiver, maar ook van fascinatie maakt zich van ons meester.

Ik citeer de wetenschapsjournalist Simon Rozendaal, die het mooi kan zeggen:

‘In het komende millennium, misschien al in de volgende eeuw, kunnen wij, voorzien van tekentafel en reageerbuis, eindelijk mensen maken zoals de Lieve Heer het bedoeld had. Mooi, gezond, gelukkig, goedgeluimd, sociaal, niet-agressief, niet-racistisch, niet-crimineel, beleefd, vriendelijk. Het enige wat we moeten doen is het strakke-billen-gen, het altijd-vrolijk-gen, het 120-jaar-oud-en-toch-nog-elke-dag-in-ijskoud-water-zwemmen-gen en al die andere goede genen ontdekken en in de Nieuwe Mens stoppen en het neuspeuter-gen, het xenofobie-gen, het zinloos-geweld-gen plus al die andere slechte genen eruit halen.’

De genetisch onherstelbaar verbeterde Nieuwe Mens. Maar willen we de Oude Mens – met al zij streken en eigenaardigheden - eigenlijk wel missen?

‘De Oude Mens (de schrijver van dit artikel, maar ook u, lezer) is gebrouwen uit een allegaartje van vlinders in de buik, lichaamssappen, een liefdevolle opvoeding plus een beschavingsoffensief van school, bedrijf, sportclub en overheid. Het ziet er soms aardig uit en af en toe is er een leuke uitschieter maar door de bank genomen doet de Oude Mens het niet bijster goed. Hij heeft vaker een gekneusde ziel dan hem lief is, is af en toe intens gelukkig maar dat duurt altijd minder lang dan gehoopt, boven de veertig groeien er weerzinwekkende haren uit zijn neus en oren en de Oude Mens heeft een onbedwingbare neiging om de boel te flessen en pepermuntjes in de collectezaak te stoppen. Neen, dan De Nieuwe Mens. (*Elsevier*, 18/12/1999,15)

Sommigen halen hun schouders op bij de moderne biotechnologie en zeggen: aardige science fiction meer niet., op zijn hoogst verre toekomstmuziek.

Maar zijn we niet al zover? We sleutelen aan ons innerlijk en uiterlijk, we grijpen in in de erfelijke structuur van embryo's, we kloneren dieren en als het nog even duurt mensen, we vervangen organen en ledematen door implantaten en prothesen.

Het oude lichaam, de oude geest – we nemen er geen genoeg meer mee. Depressies worden met Prozac onder de knie gehouden. Verouderingsprocessen kunnen worden vertraagd en wellicht ooit worden gestopt. Ondertussen staan diverse ziekten op de nominatie

te worden uitgebannen door middel van gentherapie. AIDS, malaria, Hepatitis B, suikerziekte, de ziekte van Huntington – een wereld waarin deze ziekten definitief zou zijn gebannen zal er toch veel vriendelijker uitzien? Hebben we goede redenen om ons ertegen te verzetten?

Begin, eind en midden van ons leven – ze worden steeds meer maakbaar. Laten we wat er gebeurt niet onderschatten. Het lijkt er wel soms op dat we een nieuw stadium in de evolutie van de menselijke soort door maken, vergelijkbaar met die van de prille oertijd, toen we als visachtigen op het droge kropen.

Met al die fabelachtige ontwikkelingen lijkt een oude droom te herleven. Niet alleen ziekte of gebrek, maar zelfs de dood – die laatste vijand – wordt steeds verder in de verdediging gedrongen. Het oude verlangen naar onsterfelijkheid wordt nieuw leven ingeblazen. De terugkeer naar het paradijs lijkt in zekere zin weer mogelijk te worden.

Nogmaals: hoever kunnen we, hoever moeten we, mogen we gaan in de constructie van de Nieuwe Mens? Moeten we zo'n Nieuwe Mens eigenlijk wel willen; is de Oude Mens met al zijn gebreken niet verkieslijker dan de Nieuwe met zijn onzekerheden? Zijn wij mensen er wel op gebouwd om onszelf zo maakbaar te maken of is de natuur (of God) een wellicht meer onberekenbare, maar uiteindelijk betere Schepper dan wijzelf?

Het zijn grote vraagtekens, die ik vanmorgen laat staan. Zelf weet ik ook niet precies hoe het moet. En we hoeven hier ook geen concrete keuzes in de dilemma's te maken, waarvoor artsen en patiënten, politici en juristen in hun praktijk vaak wel staan. Wat we kunnen doen is een paar oriëntatiepunten zoeken, een richting. En dat in het licht van dat grote verhaal van de bijbel dat ons tot de mens heeft gemaakt wie wij zijn: het verhaal de schepping, over onze verloren onschuld, het verhaal van Christus, zie de mens! Het verhaal van de verlossing, de voleinding, de belofte van een nieuwe Schepping.

Wat kunnen we dan zeggen?

Ik deel met u een paar overwegingen.

1. Het lijkt erop alsof in de techniek de oude droom van de mens uit het Genesisverhaal in het geding, 'te zijn als god'. De mens die zich verzet tegen zijn eindigheid, zijn kwetsbaarheid, de hulpeloosheid. De mens die geen *schepsel* wil zijn maar Schepper. Gevrijwaard van de grillen van het lot, onsterfelijk. Dat verlangen is zo oud als de mensheid. We kennen het vanaf de Babylonische mythe Eluma Elisj tot en met Joanne Rowling's verhaal over Harry Potter. De biotechnologie lijkt de onsterfelijkheid binnen bereik te brengen; al is het niet meer in de vorm van een levenselixer, maar nu dan van kloontechnieken. Ik denk dat we dit metafysische verlangen moeten onderkennen. En vervolgens moeten zeggen: onsterfelijk, dat moeten wij niet willen zijn. Wij zijn God niet en als we het wél willen zijn, dat komen daar ongelukken van. Kijk maar naar dat verhaal in Genesis.

Iemand vergeleek de droom van de moderne genetica met de droom van de middeleeuwse alchimie, die ook op zoek was naar het eeuwige leven. Wat toen de alchimie was, is nu de algenie. Maar de Steen der Wijzen, die moeten we niet willen zoeken. En als we hem ooit toevallig zouden vinden, dan zouden we hem, net als in het verhaal van de magische kindheld Harry Potter, zelfs moeten willen vernietigen.

'Maar dan gaan de mensen toch dood?' vraagt Harry Potter aan de wijze tovenaars Perkamentus. Die dan antwoordt: "Mensen hebben voldoende levenselixer om hun zaken te regelen, maar dan gaan ze inderdaad dood, ja.' Perkamentus glimlachte bij het zien van Harry's verbijsterde gezicht. 'Zo'n jong iemand kan zich dat natuurlijk niet voorstellen, maar voor Nicolaas en Perenelle is het net alsof ze naar bed gaan na een heel, *hee*/lange dag. Voor de goed geordende geest is de dood tenslotte gewoon het volgende grote avontuur. Eigenlijk was die Steen helemaal niet zo fantastisch, weet je.' Perkamentus heeft gelijk: die maakbare mens, die kleine god, is ook helemaal niet zo fantastisch, weet je. We kunnen alleen vooruit in de geschiedenis, maar niet meer terug naar het paradijs. Het is een ramp, een schande als mensen te vroeg doodgaan. En we moeten er alles aan doen om de doodsgrens op te rekken, naar achteren. Met Harry Mulisch moeten we willen zeggen: Doodgaan, dat kan een mens altijd nog.' Maar dát we ooit zullen sterven, ons leven terugleggen in de schoot van de aarde, in de hand van God, dat is goed.

En dan: dat verhaal van Jezus, die mens naar Gods hart, de verlosser, de gekruisigde, waarvan we in de kerk leven. Wat

kunnen we daar ter oriëntatie van leren? Ik denk dat Christus ons leert hoe kwetsbaar we als mensen zijn. Zie de Mens! *Ecce Homo* – de mens lijdt. We zijn geen god, maar veeleer slachtoffer van mensen die denken dat zij het wel zijn. De krachtpatsers, de geweldenaars, de machtsbelusten. Het bijzondere aan het verhaal van Jezus is dat het laat zien hoe een mens sterk kan zijn in de manier waarop hij het lijden tegemoet treedt. De glorie van de mens ligt niet in zijn onkwetsbaarheid, maar in de manier waarop hij de tegenslag en tegenstand in zijn leven verwerkt en doorstaat. Of: niet doorstaat en uiteindelijk zelfs – zie Jezus zelf - moet capituleren. Wij moeten het lijden niet zoeken, sterker: als het even kan uitbannen. Maar als het ons onoverkomelijk overkomt, dan ligt er menselijke grandeur in de manier waarop wij het in ons leven opnemen. Ik noem een voorbeeld, waarover ik graag met u zou willen verder praten. Veel van de nieuwe bio-technieken zijn gericht op het opheffen van kinderloosheid. De IVF-techniek bijvoorbeeld. Ongewenste kinderloosheid is een ramp voor ouders, een groot verdriet. Maar hoever moeten we gaan om dat verdriet op te heffen? Is er niet ergens ook een moment waarop mensen moeten kunnen en willen zeggen: ons leven zal een leven zonder eigen kinderen zijn? Zie de Mens.

2. Maar dan is er ook tenslotte in dat grote bijbelverhaal waarvan we leven: dat verhaal van de *voleinding*. Het perspectief van een leven zonder dood, zonder pijn en tranen. (Openb. 21) Ook dat kan ons helpen een weg te vinden. Lijden in en aan het bestaan is een schande, geen noodlot. Het is het gevolg van domme pech of stomme schuld, maar niet bedoeld te duren. De bijbel spreekt over heil. Daar zijn we voor bestemd, daar zijn we ook op aangelegd. We zijn bedoeld om gelukkige mensen te zijn. De idee alsof het lijden door God gewild zou zijn, de idee dat het christelijk geloof een vorm van masochisme zou zijn, een verheerlijking van het lijden, is een vergissing (waar sommige christenen het trouwens ook soms naar gemaakt hebben). Lijden voorkomen, lijden opheffen - dat is een morele plicht. En als er zich dan ook bio-technieken aandienen, die daarbij helpen – dan verdienen ze onze steun. De gentechnologie kan ons helpen in de strijd tegen de kinderloosheid, tal van erfelijke aandoeningen, honger, ziekte. Een wereld zonder kanker of MS zou niet het paradijs zijn. Maar voor hoeveel mensen zou dat niet minstens het einde van de hel, hun hel betekenen. De onderzoeker in het laboratorium heeft God aan zijn zijde.

De Nieuwe Mens die de Oude Mens gaat vervangen. Misschien is het ook teveel literaire overdrijving, teveel fictie. De Oude Mens is veel hardnekkiger dan we wellicht zouden willen. Maar iets van een vervulling van de belofte, de verlossingsgeschiedenis van God kunnen we er misschien toch in herkennen. Dat 'geestelijke lichaam' waar Paulus het over heeft, dat zou het lichaam zonder pijn en gebreken kunnen zijn, het lichaam van de laatste Adam, de tweede mens, die neerdaalt uit de hemel. Elk medicijn of therapie waarmee een ziekte wordt bezworen, is gelovig te beschouwen als een vrucht van de levendmakende geest van God.

1 Cor. 15: 44 Er wordt een natuurlijk lichaam gezaaid, en een geestelijk lichaam opgewekt. Is er een natuurlijk lichaam, dan bestaat er ook een geestelijk lichaam.

45 Aldus staat er ook geschreven: de eerste mens, Adam, werd een levende ziel; de laatste Adam een levendmakende geest. (...) 47 De eerste mens is uit de aarde, stoffelijk, de tweede mens is uit de hemel.

De Nieuwe Mens die de Oude Mens gaat vervangen. Inderdaad teveel literaire overdrijving. Maar een fikse 'upgrading' van de Oude Mens zou welkom zijn. Langer en beter leven, en alles wat mensen daartoe in staat stelt is welkom. Maar niet tot elke prijs.

Leo Vroman dichtte:

'Mens is een zachte machine,
 een buigzaam zuiltje met gaatjes,
 propvol tengere draadjes
 en slangetjes die dienen

Voor niets dan tederheid

en om warmer te zijn dan lucht.'

(Gedichten 1946 - 1984, 173v.)

In dat woord 'tederheid', of laten we maar 'liefde zeggen - , ligt eigenlijk alles opgesloten wat een mens tot mens maakt. Dat hij afhankelijk en ontvankelijk is, kwetsbaar, eindig, hopeloos hulpeloos soms. Dat alles maakt hem tot partner van God, de mens van wie God houdt. We kunnen gerust gaan sleutelen aan onze zachte machine, we moeten dat ook nog veel meer gaan doen. Om lijden te verminderen, geluk te vermeederen. Dat gesleutel schaft de mens niet af. Pas wie de mens van het vermogen tot tederheid wil beroven, schaft hem af. Van die Mens, moeten we, ook in een eventuele 'ge-upgrade' versie, afblijven. We zouden bij God uit de gratie kunnen raken. Een mens kunnen worden waar niet meer van te houden is. Om met Vroman te eindigen:

Loop zachtjes om hen heen,

ga elders om hem wenen,

maar laat hem staan.